

Анотація

Козаченко О. В. Герменевтичний вимір категорій кримінального закону. — Стаття.

У статті з використанням герменевтичного підходу здійснюється аналіз окремих інститутів кримінального права. Такий підхід дає можливість паправити зусилля як на оптимізацію окремих положень чинного кримінального законодавства України, так і сформулювати пропозиції по доповненню кримінального права окремими новелами. Висловлюються пропозиції щодо обмеження надлишкової диференціації кримінальної відповідальності в умовах сучасності.

Ключові слова: герменевтичний вимір, кримінальний закон, закон про кримінальну відповідальність, відповпа юстиція, медіація.

Summary

Kozachenko O. V. Hermeneutical Measuring of Categories of Penal Law. — Article.

The analysis of separate institutes of criminal law with assistance of hermeneutical approach is carried out in the article. Such approach enables to point effort both at optimization of separate positions of current criminal legislation of Ukraine and to formulate suggestions to add separate new regulations to criminal law. Suggestions are made out to limit of surplus differentiation of criminal responsibility in the contemporary conditions.

Keywords: hermeneutical measuring, penal law, law on criminal responsibility, restorative justice, mediation.

УДК 342.726-053.6:801.73

Н. М. Крестовська

ЕВРИСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ГЕРМЕНЕВТИКИ В ЮВЕНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Термін «герменевтика» охоплює, як мінімум, чотири поняття: мистецтво інтерпретації (тлумачення) текстів; теорія пізнання смислів; шлях пізнання чужої індивідуальності; учення про принципи гуманітарних наук. Ця мно-значність терміна породжує великі і нерідко невинправдані сподівання щодо безмежних можливостей застосування герменевтики для вирішення проблем юриспруденції. Найбільш, можливо, виразним тому свідомством є висловлена О. І. Овчинниковим думка про те, що герменевтика є новою парадигмою юриспруденції (тобто новою картиною світу правової реальності) [1, 169].

Перш за все хотілося би зазначити, що, на нашу думку, оцінка евристичних можливостей герменевтики є малопродуктивною без чіткого усвідомлення місця герменевтики у системі наукового пізнання. Що вона являє собою — окрему науку, парадигму, метод, методику? Кожне з цих тверджень має своїх прихильників і нібито обгрунтоване переконливими аргументами. Щоправда, з позицій суворого наукознавства предмет та метод цієї науки визначити не уявляється можливим, так само, як і окреслити герменевтичну парадигму картини світу духовних цінностей. На нашу думку, все-таки має сенс повернутися до початкового, ще за античних часів виробленого розуміння герменевтики як мистецтва пізнання змісту вербальних та невербальних повідомлень (месиджів, якщо скористатися сучасною термінологією). З таких позицій герменевтика постає як

метод, а у прикладенні до конкретної галузі знання — як методика опрацювання текстів у широкому значенні цього слова.

Юридична наука має тексти основним своїм джерелом, звідси впливає основоположне значення герменевтичного методу та конкретних методик для її функціонування.

На нашу думку, найбільшими є можливості герменевтичного методу в історико-правовій сфері юриспруденції. Історико-правова реальність, вивчена з позицій класичної герменевтики Ф. Шлейєрмахера та В. Дільтея, стає не просто набором цікавих фактів, а пропущеним кризь свідомість дослідника та його читачів досвідом державно-правового буття. Герменевтика дає можливість досягнення компромісу між історичним фактом як тим, що уже сталося і прямо не може вплинути на сьогоднішній день, і розумінням історії як досвіду, корисного для сьогоднішнього дня. Адже якщо розглядати право з позицій соціальної філософії О. Конта, то воно є чергою прадавніх традицій, в якій останнім стоїть сучасний правопорядок («мертві тримають живих»). Історичні підвалини сучасного права мало у кого викликають сумнів, отже до їх дослідження може бути застосована історико-правова герменевтична методика, яка у свою чергу є довгою традицією, що простягається від безвісних тлумачів Гомера до Еміліо Бетті.

Історико-правова герменевтична методика, на нашу думку, має включати такі правила інтерпретації, як:

- розширене розуміння тексту як джерела пізнання історико-правової реальності (текстом може бути не тільки нарратив або нормативний документ, але й усний переказ, стереотип поведінки, обряд, ритуал, пісня, графіті, малюнок, зображення на монеті тощо);

- контекстне тлумачення (уявна постановка дослідника на місце автора тексту, «вживання» в його світоглядний кругозір);

- передзнання, або «ідеальний тип» (за М. Вебером), тобто формулювання наукової гіпотези на основі попередніх знань та інтуїції, хоча, скоріше за все, ця заздалегідь визначена гіпотеза зміниться у процесі тлумачення. За словами видатного історика А. Я. Гуревича, «куди мене у процесі письма «вивезе крива» — ніколи не знаю» [2, 118];

- герменевтичне коло та/або герменевтична дуга. Широким герменевтичним колом виступає соціокультурна реальність, в якій створений досліджуваний текст, а вузьким — безпосередньо цей текст. Герменевтична дуга (за П. Рикьором) означає перетворення історичного факту на факт культури шляхом його зображення в літературному або історичному творі і подальше повернення до життя у нових поколіннях людей;

- актуальність розуміння, тобто оцінювання з позицій того часового простору, в якому перебуває дослідник.

Як приклад застосування такої методики наведемо дослідження інфантицидного стилю (вислів засновника психоісторії Л. Демоза) у ставленні до дитини у стародавніх східних слов'ян.

Гіпотезою у цьому випадку виступило припущення, що суспільні закономірності в історичному розвитку відносин між поколіннями у східних слов'ян

є подібними до інших європейських народів. Загальновідомо, що найдавніші правові положення європейців допускали інфантицид: досить згадати суворі закони Спарти, за якими слабкі, хворі, калічні новонароджені безжалісно вбивалися. Міфи та література античного світу переповнені історіями про знищених або викинутих дітей. Типовими є міф про Кроноса, який з'їдав своїх дітей, легенда про Ромула та Рема, яких було викинуто напризволяще матір'ю за вказівкою її патерфаміліас (глави сім'ї-роду) — царя Альба Лонги. У тому ж типологічному ряду перебувають біблійні історії — доля сина Аврама — Ісака, та історія походження Мойсея, які лише завдяки божественному промислу уникнули смерті. З позицій герменевтики не має значення, чи справді саме у такому вигляді ці факти мали місце, адже вони стали фактами культури, в тому числі — правової. Ці легенди є втіленням певних вироблених прадавньою культурою цінностей, а саме — цінності дитини, якій за переказами сам бог допомагає. Герменевтична дуга робить для дослідника ці факти відбитком реальних подій: вони повертаються у наше життя у вигляді стародавніх стереотипів поведінки, примхливо змальованих стараннями міфотворця.

Зарубіжні дослідники указують на те, що ставлення до дитини як до засобу, інструмента досягнення якоїсь, як вважалося, благої мети, було властиве не тільки античності, але й середньовіччю. Так, А. Классен наводить такий приклад: герой пізньосередньовічного роману Конрада фон Вюрцбурга «Енгельхард» вирішив убити власних дітей, оскільки їхня кров може врятувати смертельно хворого друга героя. На його думку, дружба та життя дорослої людини того варті, гріх же, спричинений убивством невинних душ, спокутується тим, що не обтяжені гріхом діточки потраплять до раю [3, 1–4].

Хоча справедливості заради слід зазначити, що самий тон цих переказів, легенд і романів свідчить про співчуття покинутим дітям і тугу за вбитими дітьми і, за правилом, міфологічні історії про покинутих напризволяще дітей закінчуються для них щасливо: вони стають героями, царями (Ромул) або проводирями народу (Мойсей), — що є опосередкованим свідченням про зміни у правосвідомості стародавніх людей, які, можливо, напівсвідомо, але вже засуджують посягання на життя дитини. У комедії Менандра «Полюбовний суд» покинуту дитину знайшов пастух і врешті-решт прихистив його приятель-вугляр [4, 326–330]. У цитованому романі К. фон Вюрцбурга дітей повертає до життя воля Божа, а врятований Богом же від смертельної хвороби друг головного героя гаряче наполягає на тому, що діти є більш цінним надбанням, ніж будь-що інше, тому вони не можуть приноситись у жертву навіть дружбі.

Вітчизняні вчені-юристи С. Шпілевський [5, 163], О. І. Загоровський [6, 266] та видатний історик І. І. Забелін [7, 522] справедливо вказували на відсутність відомостей про ритуальні або будь-які інші телеологічно забарвлені вбивства дітей у літописах, пенітенціаріях, поховальних та інших побутових звичаях східних слов'ян. Пояснення, які надавалися ними, носили в основному соціально-психологічний характер: всі вони вказували на більшу, порівняно із західноєвропейцями, м'якість слов'янської натури, тобто оперували оціночними поняттями і до того ж, як видається, безпідставно. Адже історія слов'янства є

не менш кривавою, ніж історія будь-якого іншого європейського народу (досить згадати хоча би життєписи перших київських князів). Основна причина цих, як виявилось, помилкових тверджень — герменевтична. Адже всі названі вчені оперували виключно наративними та нормативними документами.

Протилежні докази демонструють здобутки юридичної антропології. Як зазначав В. Я. Пропп, східнослов'янські чарівні казки свідчать про наявність інфантициду. Використання ним контекстного тлумачення навело на думку, про те, що, по-перше, це було ритуальне принесення дітей у жертву за найдавніших часів. Виконавцем, хоча не завжди ініціатором жертвоприношення завжди був чоловік, оскільки жінка за визначенням не могла здійснювати будь-які магичні або релігійні ритуали. По-друге, випробування у вигляді залишення дітей на самоті у лісі, як стверджує Пропп, мало характер ініціації, тобто обряду введення у дорослий стан. По-третє, воно було способом позбавлення від небажаної дитини [8, 82–84]. Сліди інфантициду простежуються й у так званих смертних колискових, що відігравали роль засобу «демографічної політики»: були виразом хворій, слабкій, зайвій дитині, або у більш м'якому варіанті — випробуванням дитини на виживання [9, 40]. Зазначимо також наявність у східнослов'янському фольклорі сюжету залишення батьками дітей у лісі (наприклад, «Морозко»). Крім суто язичницьких мотивів, дії, які умисно або необережно призводили до смерті дитини, знаходять пояснення у неможливості тягара багатодітності в умовах край скрутного життя простого люду.

Разом із тим слід визнати, що вигнання дітей, позбавлення від них у казках однозначно засуджуються і в практично жодному випадку дитина не стає жертвою, а навпаки — чудесним шляхом уникає загибелі та домагається успіхів, що, на нашу думку, є свідченням витіснення ритуальних жертвоприношень з реального правового життя Русі принаймні з часів запровадження християнства.

Непряме підтвердження цієї практики знов-таки спостерігається у фольклорі. Бездітність і чудесні історії появи дитини у людей, які давно втратили надію на батьківство, становлять вагомий шар російських та українських чарівних казок («Івасик-Телесик», «Солом'яний бичок», «Кривенька качечка», «Сніжниця») [10; 11, 10–11]. Хоча при цьому давньоруське право не містило норм щодо особливої охорони життя дитини.

Отже, герменевтична методика історико-правового дослідження у правовій ювеналістиці допомогла вирішити проблему, пов'язану з зародженням ювенально-правового регулювання у глибинах нашої історії.

Зрозуміло, застосування герменевтичних методик є можливим не тільки щодо правової історії дитинства. Інші методики, передусім, філологічна герменевтика може бути плідно застосована щодо тлумачення норм сучасного ювенального права (зокрема, для розмежування поки що не ustalених у науці понять «захист прав дитини» та «охорона дитинства», «права дитини» та «інтереси дитини», «дитина» та «неповнолітній» тощо).

Психологічна герменевтика, тобто герменевтика як мистецтво пізнання чужої індивідуальності, є незамінною для ювенальної кримінології та віктимології.

Отже, у підсумку слід зазначити, що герменевтика як метод та методика є перспективним напрямом в юридичних дослідженнях, але не слід покладати на неї надто великі сподівання як на заміник усіх інших методів та принципів і тим більше перетворювати її на парадигму юриспруденції.

Література

1. Овчинников А. И. Юридическая герменевтика как правопонимание / А. И. Овчинников // Правоведение. — 2004. — № 4. — С. 160–169.
2. Гуревич А. Я. История историка / А. Я. Гуревич. — М. : РОССПЭН, 2004. — 288 с. : ил. — (Зерно вечности).
3. Classen A. Philippe Aries and the Consequences: History of Childhood, Family Relations, and Personal Emotion: Where do we stand today? / Albrecht Classen // Childhood in the Middle Ages and the Renaissance: the results of a paradigm shift in the history of mentality. — Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2005. — P. 1–65.
4. Менандр. Полюбовний суд (уривок) / Менандр ; пер. І. Франка // Антична література : хрестоматія / упоряд. О. І. Білецький. — 2-ге вид. — К. : Рад. шк., 1968. — С. 326–330.
5. Шпилевский С. Семейные власти у древних славян и германцев / С. Шпилевский. — Казань : Университет, 1869. — 338, VIII с.
6. Загоровский А. И. Курс семейного права / А. И. Загоровский. — 2-е изд., с переменами и доп. — О. : Южнорусское о-во печат. дела, 1909. — X, 564 с.
7. Забелин И. История русской жизни с древнейших времен. В 2 ч. Ч. 1. Доисторическое время Руси. — 2-е изд., испр. и доп. — М., 1908. — XVIII, 679 с. : ил.
8. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. — С.Пб. : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1996. — 365 с.
9. Савчук В. В. Приговор колыбельной / В. В. Савчук // Фигуры Танатоса. — С.Пб. : Изд-во СПбГУ, 1993. — № 3. Спец. вып. Тема смерти в духовном опыте человечества : материалы первой междунар. конф. — С.Пб., 1991. — С. 38–44.
10. Новик Е. С. Система персонажей русской волшебной сказки [Электронный ресурс] / Е. С. Новик. — Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/folklore/novik8.htm>.
11. Стельмахович М. Г. Мудрість народної педагогіки / М. Г. Стельмахович. — К. : Т-во «Знання» УРСР, 1971. — 46 с.

Анотація

Крестовська Н. М. Евристичні можливості герменевтики в ювенально-правових дослідженнях. — Стаття.

Стаття висвітлює застосування герменевтичного методу та герменевтичної методики у галузевих юридичних дослідженнях, а саме — у правовій ювеналістиці. Зазначається, що найбільшими є можливості герменевтичного методу в історико-правовій сфері правової ювеналістики, додатний також для ювенальної кримінології та віктимології та для тлумачення норм сучасного ювенального права.

Ключові слова: герменевтика, дитина, правова історія дитинства, правова ювеналістика.

Summary

Krestovska N. M. Heuristic Possibilities of Hermeneutics in Juvenal Legal Research. — Article.

The article is dedicated to hermeneutic method and hermeneutic methodic in branch legal research, particularly — in legal juvenalistics. The author marks that the hermeneutic method has the best potentialities in the area of juvenile legal history, and may be used in juvenile criminology and victimology, in the interpretation of modern juvenile legal norms.

Keywords: hermeneutics, child, juvenile legal history, legal juvenalistics.